

Jean-Richard Bloch és a Scopus-hegyi álom

Jean-Richard Bloch *A zsidó Robinson* című, a húszas évek Palesztinájáról szóló útikönyve 1970-ben jelent meg először. (Az eredeti riportok több napilapban és a *Menorah* című folyóiratban láttak napvilágot.) A kötetet Victor Hugo és Zola kitűnő újságírói teljesítményéhez hasonlították. Az író erről az élményéről dokumentumfilmet is forgatott, amely már-már feledésbe merült.¹

A Héber Egyetem avatásáról a korabeli *Múlt és Jövő*-ben több ízben is megjelentek fényképes és lelkes hangú tudósítások, sőt egy film vetítéséről is a budapesti Tivoli Mozgóban.² A leírás alapján elképzelhető, hogy Jean-Richard Bloch filmjét vetítették a pesti moziban. A Palesztinai Cionista Bizottság levele, amelyet 1925 áprilisában Jeruzsálemből küldött Londonba, szintén ezt a filmet ajánlja széles körű forgalmazásra.³

A riportkönyv címadó írásában Robinson tudatosan egyéniségéhez illő tájat választott, amikor az egész világból Jeruzsálembé összesereglett emberektől távolabb keresett magának szigetet. Ezen a szigeten fogott hozzá saját metropolisa és kikötője, Tel-Aviv felépítéséhez, míg a környező mezőgazdasági területeken „a kollektív munka szentföldjét” hozta létre. A modern ipari és kereskedővárostól a Blochot megigéző Galileai völgyön át jutunk vissza a jeruzsálemi egyetemhez: „...a rideg, de szellemiségében fényes Júdea csúcsán áll a szellem háza.”

Bár Jean-Richard Bloch már több mint 50 éve meghalt, irodalomtudósok és történészek Európa-szerte egyre sűrűbben fordulnak életművéhez.⁴ Magyarra kétszer is lefordították *...és Tárja* című családregejét.⁵ „Fenntartás nélkül ki merem mondani: tudomásom szerint ez az egyetlen francia regény, amely méltó arra, hogy az *Emberi színjáték* remekművei között foglaljon helyet” – írta róla előszavában Romain Rolland.⁶

Ki is volt valójában Jean-Richard Bloch? Regényíró, zenekritikus, színpadi szerző, és folyóirat-szerkesztő. S alkalmi világotutató. 1884-ben, felvilágosult családban született, amelyben a Dreyfus-per fontos és megdöbbentő élmény volt, de ahol élt a vágy a lehető legteljesebb azonosulásra a francia kultúrával. Bloch 1907-ben kapta meg történelemszociológus diplomáját, s alighogy állásba ment, feleségül vette Marguerite Herzogot, az Elbeuf gyár dűsgazdag tulajdonosának lányát. Sok időbe telt, amíg a lány szülei beletörődtek a szerelmi házasságba. Marguerite még csak 18 éves volt, és szülei egy másik textilgyáros fiának szánták. Blochnak és feleségének szociális érzékenysége kezdettől meghatározó. Marguerite fivére az író André Maurois. A sógorok felfogása meglehetősen eltérő, mégis, mindkettejük műveiben viszontlátjuk az Elzászból 1871-ben francia hazafiként egész gyárával és munkásaival Franciaországba áttelepülő zsidó textilgyáros családját. Az *...és Tárja* című családregegyben az eleinte paternalista légkörben alakuló „sikertörténet” a regény végére megtörik: a nagy családon közöny és kilátástalanság lesz úrrá. A zárt kasztból nem lehet kitörni. A főhőst nem engedik szerelemből nősilni. Csak a szabálytól elrugaszkodóknak, a mellékajton kisurranóknak lehet még jövőjük – mondja a család egy másik tagja, az időközben Amerikába jutott „szerencsefi”.

Bloch 1914-ben, az első világháború kitörésekor az elsők között jelentkezik önkéntesnek, háromszor sebesül meg. A katonaságban barátkozik össze Roger Martin du Gard-ral, a későbbiekben sok száz levelet váltanak egymással. Alighogy felgyógyul, Bloch energikusan szerkeszti Romain Rolland-nal és Bazalgettel közösen kiadott – s azóta is élő –, *Europe* című folyóiratát. Egymás után jelennek meg változatos műfajú és hangvételű művei. A *Sybilla* című regény, amely a művészi alkotás kérdéseit feszegeti, *A kurd éjszaka* – ez a különös szépségű egzotikus mese – időtlen keleti környezetbe helyezi a „másságot”, a kettős identitást: szerelmes történet, amely Franciaországban elsőként él a freudi pszichoanalízis eszközeivel. 1926-ban Piscator már Berlinben rendezi Bloch darabját *Az utolsó császár*. A mű főhőse egyszerre népmesei hős, császár és szegény sorsú forradalmár. Majd egy balettjét mutatják be Genfben, s *A város születése* című darabja eljut egészen a párizsi sportcsarnokig, ahol Honegger, Darius Milhaud és Jean Wiener zenéjével adják elő Fernand Léger díszletei között.

Közvetlenül a polgárháború kitörése előtti pillanatokban látogat el Bloch spanyol földre, ottani élményeiről megrendítő riportkötetben számol be.

Franciaország német megszállása után, 1941-ben a zsidó Bloch a náci Németországon keresztül menekül Moszkvába. Minden kézírata odavész az úton – egy pályaudvar bombázásakor. A moszkvai rádió francia szerkesztőségét vezeti – ő Franciaország hangja Moszkvából. A háború után Sztálin-életrajzba kezd, de nem

fejezi be. Szüleit a németek deportálták, és elpusztították. Egyik lányát, France-t, aki férjével együtt az ellenállásban harcolt, a németek kivégezték. Talán ez a sok személyes veszteség járult hozzá Bloch korai, 1947-ben bekövetkezett halálához.

A legújabb kutatások fényében is láthatóan bonyolult J.-R. Bloch viszonya a zsidó identitáshoz.⁷ A műveiben szereplő, kettős identitású, francia földön felemelkedő zsidók alakjai önéletrajzi ihletésűek.

Bloch már a tízes évektől rendszeresen összejár Edmond Fleggel, Henri Hertzcel, André Spire-rel és Albert Cohennel. Ez utóbbi indítja útjára 1924-ben a *La Revue Juive*-et. Blochtól egyébként is számos zsidó lap kér írásokat ebben az időben. A szürrealistákhoz közel álló fiatal zsidó és filozemita filozófusok csoportja – ahol Pierre Morhange és Georges Friedmann mellett a magyar származású Georges Politzer is jelen van – új, forradalmi misztika ideálját keresi, s ők is Blochtól várják a választ sürgető kérdéseikre a zsidóság múltjáról és jövőjéről, utópiájáról: egy új, igazságos világról.

Jean-Richard Bloch 1925 áprilisában, Chaim Weizmann, a cionista Világszövetség vezetőjének meghívására végignézhetette Palesztinában a Jeruzsálemi Héber egyetem avató ünnepségét. Kéziratai közt fellelt, feleségéhez írt levelében azon frissiben így írt az egyetem avatásáról: „Életre szóló, páratlan élmény, hihetetlen ellentmondásokkal terhes, gyönyörűsége jelenet.” Bloch két francia lapot is tudósított: a *Le Quotidien* és a *l’Intransigeant*-t. Az irodalmi és dokumentumértékű írások megszerkesztett változatát adta volna ki a párizsi Rieder kiadó *A zsidó Robinson* címen. Bloch azonban 1929-ben, a palesztinai arab–zsidó viszály kiújulásakor visszavonta kéziratát.

Így azután saját hazájában is 1970-ig váratott magára a könyv kiadása, amelyet ekkor a – Bloch által alapított – *Europe* adott ki. Ebben az időben a filmhíradó és a fotó funkcióját is ez a mű vállalja – írja Gamarra.⁸ Mint azóta kiderült, *A zsidó Robinson* filmforgatókönyvnek, sőt: filmnek is készült, melyet Bloch 1925-ben Camille Sauvageot operatőrrel – akit a híres mecénás, Albert Kahn bízott meg – együtt forgatott le.⁹ A Spielberg archívum kiadványában a jeruzsálemi hegyoldalon forgató három operatőr között ott látható tehát *A zsidó Robinson* forgató Sauvageot is.¹⁰

Bloch évekig töpreng és gyötrődik, hogy megjelentesse-e kötetét: nem akarja, hogy a politika és diplomácia játékszere legyen. Végül is inkább egy új esszékötetben, a *Század sorsában*¹¹ szól a zsidókérdésről. Ez a mű korának egyik legnagyobb könyvsikere lett. Szinte azon nyomban megjelent németül, Stefan Zweig előszavával.¹²

A zsidó Robinson most kezdik újra felfedezni, hiszen ahogy Bloch¹³ maga írja: „A zsidó nagyszerűen betölti hivatását, amelyet úgy fogalmazhatnék meg, hogy egyetemes tanú, szenvedélyes tanú [...] önmaga és mások megfigyelője”.

Vámos Éva

JEGYZETEK

1 Erwin Spatz: 1925: Jean-Richard Bloch en Palestine. *Europe* no 475, 1991. 184–191. o.; Éva Vámos: *Bloch et le songe du Mont Scopus*, Jean-Richard Bloch konferencia, BNF, 1997. november.

2 *Múlt és Jövő*, 1925. 279. o.

3 Central Zionist Archives, CZA KH1/804.

4 lásd *Studia Romanica: Retrouver J.-R. Bloch*. Szerk: Gorilovics Tivadar. Debrecen, 1994.

5 J.-R. Bloch: *...és Társa*. Fordította Horváth Zoltán, Tabor Kiadó, Bp., 1934. A zsidó irodalom barátai; J.-R. Bloch: *...és Társa*, fordította Justus Pál, Európa Kiadó, Bp., 1959.

6 Romain Rolland: i. m. 5. o.

7 Az ezzel kapcsolatos legfontosabb publikációk: Jean Albertini, René Garguilo, Carmen Figuerola, mind: in: *Retrouver Jean-Richard Bloch, Studia Romanica*. Debrecen, 1994., valamint: Michel Trébitsch: *Jean-Richard Bloch ou l’optimisme du pessimisme*. Párizs, 1996., Catherine Fhima: Les écrivains juifs français et le sionisme. *Archives Juives*, 30/2, 1997., Marie-Brunette Spire: *André Spire: rupture et symbiose*. Pardès, 1995., Nicole Racine: *Le «Numéro consacré à Arthur de Gobineau» par la revue Europe*. In: *Lendemain*, 1997.

8 *Europe*, 1970. 7.

9 Albert Kahn múzeum. *Archives de la Planète*.

10 Israel before Israel. Silent Cinema in the Holy Land by Hillel Tryster. Steven Spielberg Jewish Film Archive, 1995. 128–129. o.

11 J.-R. Bloch: *Destin du siècle*. Párizs, 1931.

12 J.-R. Bloch: *Vom Sinn unserer Jahrhunderte*. Paul Zsolnay Verlag, Berlin. Wien. Leipzig, 1932.